

L'EXCURSIONISME I CRISTOFOL COLOM

Per Jaume de Ramon i Vidal

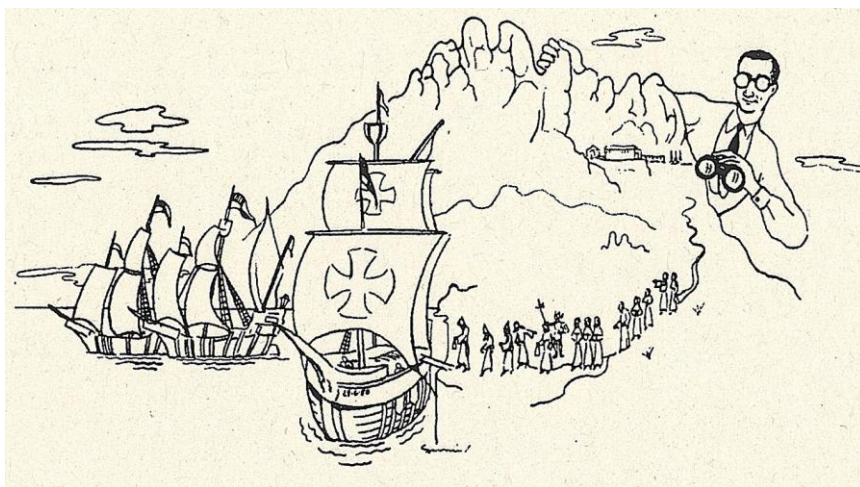
PREÀMBUL

Segurament, al llegir aquest títol podeu pensar que sóc un ximple que entre el moviment esportiu - cultural de l'excursionisme català i l'eminent personatge no existeix cap relació. Els que gaudiu d'una imaginació literària creureu potser que l'almirall va fer senderisme pels Andes i que va assolir cims com el Huascarán, el Cotopaxi o l'Aconcagua, però Colom era un navegant, un home de mar, molt allunyat dels qui sentim una passió per la muntanya. A més, amb els seus tres viatges va conèixer molt poc d'aquest territori immens que es el continent americà.

La veritable relació entre el nostre esport i Colom es que foren majoritàriament excursionistes els que cregueren i divulgaren la teoria historiogràfica que defensa la catalanitat de l'Almirall.

Mentre feia la recerca vaig descobrir que la vinculació del excursionisme cultural i el destacat navegant incloïa altres fets al anteriorment esmentat, i els exposo, perquè crec que, com a mínim, tenen una certa curiositat.

Tinc la intenció d'homenatjar l'amic que va ser per a mi un referent cultural i que va obrir-me camins de coneixement i va presentar-me un grapat d'erudits, que amb les seves aportacions, han contribuït al desenvolupament de la nostra història nacional. I crec que la millor manera de fer-ho es vinculant dues de les grans passions del Pere. L'excursionisme i la catalanitat de Colom.

Caricatura de Pere Català feta per Josep Gumí l'any 1950. Arxiu Pere Català i Roca

Per acabar aquest preàmbul vull donar les gràcies a l'amic Joan Cervera que m'ha proporcionat fonts documentals del seu arxiu. I a la família Català-Dalmau reiterar-los, el que ja saben, la meva estima personal, especialment el Rafael Català amb el que compartim estudis, ideari i sentiment de país.

DE L'EXPOSICIÓ UNIVERSAL FINS A FINALS DEL SEGLE XIX

El 1888 l'Ajuntament de Barcelona i en relació a la remodelació de la ciutat per l'Exposició Universal va decidir aixecar com a culminació de les obres de millora del litoral el monument a Colom de seixanta metres d'alçària. Va ser inaugurat el 1 de juny en plena Exposició i es convertí en un dels referents de la ciutat. L'alcalde Francesc de Paula Rius i Taulet en va ser el gran valedor, no exempt de polèmica ja que l'obra, que tenia un pressupost inicial de 300.000 pessetes es va superar de molt i la subscripció popular que l'havia de sufragar fou insuficient i va acabar pagant-la l'Ajuntament de les seves arques. Explico aquest fet perquè en el museu del Centre Excursionista de Catalunya fruit de la reunificació dels museus de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques i de l'Associació d'Excursions Catalana i que es nodria de les aportacions dels socis, llegats

Instal·lació del monument a Colom

testamentaris i modestes adquisicions. Tenia entre teules i lapides romanes, capitells, monedes, ferros forjats, rajoles, ceràmiques, vidres, àmfores i objectes de tota mena la ploma amb que fou signada l'acta de col·locar la primera pedra del monument a Colom cedida pel soci del CEC Francesc de Paula Rius i Taulet (1).

El 1892 fou la primera vegada que és commemorava a Catalunya els 400 anys del descobriment d'Amèrica, es crearen comissions amb les principals institucions i entitats representatives del país. Fou una gran festa ciutadana, s'organitzaren curses de braus, funcions religioses, congressos, focs d'artifici, concerts, competicions esportives i concursos de tota mena. Els diaris i revistes del moment en són la principal prova, ja que, un allau d'articulistes varen omplir planes i planes parlant sobre el sentit de la commemoració. Santiago Rusiñol provocà això amb un escrit a *La Vanguardia* del 4 d'octubre, en el qual defensava que Colom era nadiu de Sitges i que, de fet, havia descobert Amèrica uns anys abans, concretament el 1458 i havia sortit de Sitges amb un vaixell també construït en aquesta població del Garraf. Josep Roca i Roca va criticar el pare Boil, company de Colom en el segon viatge, per el tracte cruel que es va dispensar als indis. Xavier Alemany es va apuntar a la teoria del pre-descobriment insinuada irònicament per Rusiñol i Jacint Verdaguer, Víctor Balaguer, Àngel Guimerà i Apel·les Mestres van publicar abrandats versos recordant la gesta.

L'1 d'octubre de 1892, segons acord de la Junta directiva del CEC de 8 de juliol, es celebrà al Saló de Congressos del Palau de Ciències una solemne sessió literària – musical per commemorar l'efemèride americana obrint l'acte el president Antoni Rubió i Lluch (2) posteriorment, es recitaren poesies, s'interpretaren cançons i es llegiren treballs dedicats al

descobriment, a Colom i a les cultures americanes així com cançons populars catalanes. Destaquem la biografia *Un català il·lustre* referida al pare Bernat Boil feta per Josep Reig i Vilardell. (3) L'acte va tenir molta repercussió en la premsa catalanista, en podem llegir una ressenya a *La Renaixença* del dia 3 d'octubre i el discurs d'Antoni Rubio i Lluch el publicaren en quatre lliuraments a *La Veu del Montserrat* (4).

El 26 de novembre de 1898 Ramon N. Comas llegí al CEC la conferència biogràfica del navegant, geògraf, cartògraf i eminent savi del segle XV Jaume Ferrer de Blanes (Vidreres 1445 – Blanes 1523) en la que defensa que era excursionista però també un dels mestres de Cristòfol Colom. Ho publicaren en el butlletí del desembre (5).

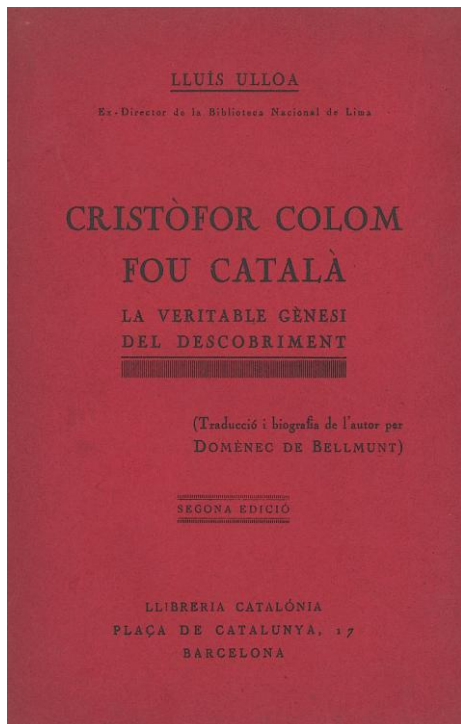
LA POPULARITZACIÓ DE LA TESIS DE LA CATALANITAT DE COLOM DURANT LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA 1927-1930

El soci del CEC Gregori Mª Suñol el 1927 dona la conferència al local social parlant de *Fra Bernat Boil company de Colom* dintre del cicle de conferències sobre viatgers i exploradors catalans organitzat en motiu del cinquantenari de l'entitat. (6).

La catalanitat de Colom la va popularitzar a casa nostra l'estudiós peruà Lluís Ulloa (7) el 25 i 27 de maig de 1927 en una conferència a l'Ateu Barcelonès i el dia 28 del mateix mes al Centre Excursionista de Catalunya com a clausura del cicle de conferències sobre viatgers i exploradors catalans. Ulloa la titulà *Resum de les meves investigacions sobre la nacionalitat catalana de Colom* li feren de teloners el president del CEC Francesc Maspons i Anglès i el que parlà de textos legals sobre l'estrangeria dels catalans en relació a Castellà i Francesc Carreras

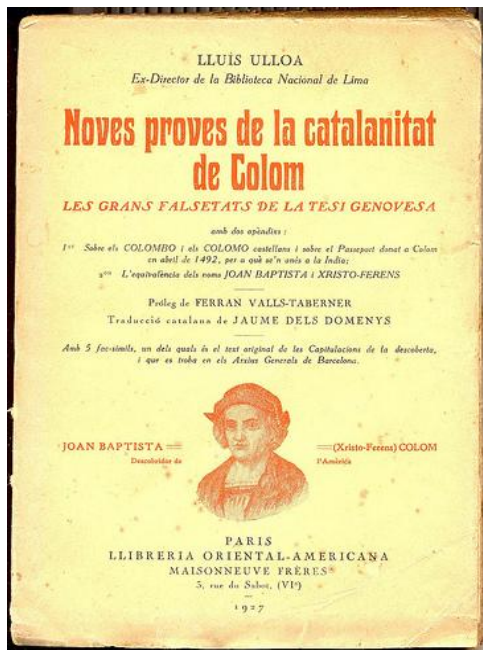
Candí amb la lectura d'una carta de 1473 del Consolat de Mar sobre l'origen corsari de l'Almirall. El Centre lliura copia

d'aquesta troballa a l'investigador peruà (8). L'acte va tenir un gran èxit i es difongué ràpidament a la societat catalana ja que va ser la primera conferència de l'entitat radiada en directe per Radio Barcelona. Lluís Ulloa reafirma la seva tesis amb la publicació del llibre

Cristòfor Colom fou català. La veritable gènesi del descobridor que era una traducció de Domènec de Bellmunt (pseudònim del escriptor i publicista Domènec Pallerola) que era la primera part del seu estudi, obra aleshores inèdita. Després de la publicació sencera del seu treball en dos volums en francès es publica la resta que faltava en català amb el títol *Noves proves de la catalanitat de Colom. Les grans falsedats de la tesi genovesa* amb pròleg de Ferran Valls i Taberner director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, president de l'Ateneu Polytechnicum i soci del CEC (9). La traducció era de Jaume dels Domenys (pseudònim de l'escriptor Alfons Maseres)

Lluís Ulloa en el pròleg de *Cristòfol Colom fou català* diu: “Correspon la tasca principal a la intel·lectualitat catalana, al poble català en general...” (10) de seguir indagant per arribar a aconseguir proves inqüestionables. I la societat civil catalana accepta el repte d'Ulloa i la seva tesis lluny de quedar en una anècdota ràpidament va ser propagada per l'excursionisme i la incorporà la

historiografia catalana encapçalada per Antoni Rovira i Virgili el qual va escriure'n favorablement, encara que amb cautela, al volum setè de la seva *Història de Catalunya* i Ferran Soldevila l'exposa en la seva història del país tot dient, això si, que era una tesis d'Ulloa i no manifestant-s'hi ni a favor ni en contra: “El descobridor Cristoferens o Cristòfor Colom, era, segons l'opinió més correntment admesa, un italià de Gènova o del Genovesat, Tanmateix, s'ha obert pas una tesi, sostinguda i desenrotllada inicialment per l'historiador peruà Lluís Ulloa – gran especialista en les qüestions de la descoberta–segons la qual Colom hauria estat català. Aquesta tesi, que ha forçat, d'altra banda, a un nou plantejament i a una revisió de molts altres aspectes de la descoberta (...) La tesi catalana es basa,

sobretot, en el nom de Colom, nom català donat per cronistes i documents al descobridor, amb preferència al de Colón i al de Colombo; en els catalanismes observats en la lletra de Colom a Santàngel; en l'heràldica colombina, que és, segons eminents especialistes,

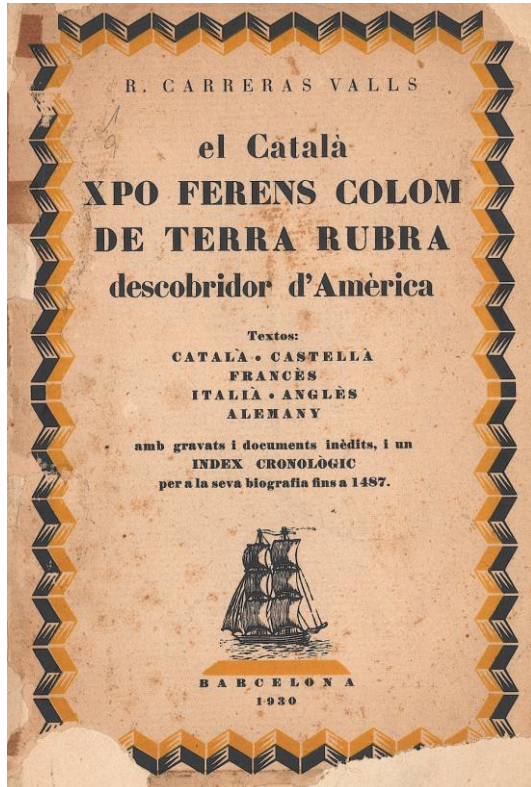
*netament dins l'heràldica catalana, en la tradició existent entre els historiadors catalans dels segles XVI i XVII relativa a la influència dels catalans en la descoberta i, fins i tot, a l'origen català de Colom, si bé nascut a Gènova, tesi sostinguda per l' historiador siscentista Serra i Postius. Aquesta mateixa tesi ha estat sostinguda per un dels darrers biògrafs de Colom, Salvador de Madariaga, el qual arribà a la conclusió que el descobridor era un descendent de jueus catalans emigrats a Itàlia" (11). També va donar-li suport el historiador, polític i soci del CEC des de 1909 Lluís Nicolau d'Olwer. De l'impacte de la teoria de Ulloa, Miquel Coll i Alentorn n'escriví unes opinions titulades *La catalanitat del descobridor d'Amèrica* i exposades a l'Acadèmia Calasancia el juliol de 1927 i en les que acaba dient: "El fet que el propugnador actual de la catalanitat de Colom no sigui català (...) revesteix de més garanties la seva argumentació ja prou sòlida per ella mateixa, i n'allunya tota sospita d'apassionament pseudo-patriòtic. La nostra gent, per altra part, ha sabut rebre com calia i agrair com es mereix l'esforç del savi peruà (...)" (12).*

L'acceptació de la tesis i la seva difusió tant per els intel·lectuals com per els excursionistes no la podem desvincular de la situació política del moment en plena dictadura de Miguel Primo de Rivera i de la imposició d'un nacionalisme espanyol ranci i casernari violent i combatent a tot allò que signifiqués una identitat catalana. Ulloa proporcionà un tema, allunyat de la política, però que servia per combatre l'ideari uniformador espanyolista donant un való d'oxigen a una identitat pròpia.

Entre els excursionistes il·lustres que potenciaren la tesis defensada per Ulloa i les iniciatives de noves investigacions sobre l'origen del navegant trobem el jurista i president del CEC de 1925 a 1931, Francesc Maspons i Anglasell (13), el geògraf, historiador i primer director del butlletí del CEC Francesc Carreras Candi, que es qui fixa l'ortografia catalana de Colom i presenta a la sessió del dia 1 de juny de 1927 de la Real Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona el seu estudi sobre el corsari Colom i publica un article titulat *Colom i altres corsaris, atacant les costes catalanes (1473-1474)* sobre l'obra de Ulloa dira en el butlletí del CEC de juliol de 1927: "Molts dels que escoltàrem los raonaments del senyor Ulloa, convençuts que, tanmateix, estava encertat, tenim d'atansar-nos a ell, fer-li costat, ajudar-lo en el possible, portats per l'amor a la història general d'Amèrica i per l'afecte a les coses de la nostra terra (...) El senyor Ulloa, impossibilitat de regirar arxius catalans, per no poder-se dedicar a aquesta tasca, vol que les seves afirmacions siguin controlades per la intel·lectualitat catalana" (14), Gonzal de Reparaz (fill) que dóna dues conferències a la sala d'actes del CEC el 1927 la primera el 23 de febrer amb el nom *Els cartògrafs i llur influència en l'era dels grans descobriments geogràfics* i la segona el 22 de juny sota el títol *Colom i algunes pàgines terboles del descobriment d'Amèrica* (15), Ferran Valls i Taberner, Elies Serra i Ràfols, Enric Mitjana de las Doblas i Ricard Carreres i Valls (16).

L'eminent folklorista Rossend Serra i Pagès, que havia estat secretari del CEC el 1900, vicepresident sota la presidència de Cèsar August Torras, president de la secció de Folklore i medalla d'or del CEC el 1924, va fer el 6 de juliol de 1927 la conferència *Sobre la catalanitat de Cristòfol Colom* a la sala d'actes. Publicant-li un resum *La Vanguardia* del 15 de juliol i el butlletí de l'entitat a l'agost (17).

El 5 de gener de 1928 Francesc Maspons pronuncià la conferència sobre l'obra de Luis Ulloa *Cristophe Colombe, catalan* (18). El 9 de febrer Ricard Carreras i Valls presenta al CEC el seu treball *L'Origen català del primer descobridor d'Amèrica, en Joan Cabot* on intenta demostrar la prioritat de Cabot sobre Colom (19). El juny el periòdic *Excursionisme* publica *L'estudi crític del descobridor d'Amèrica amb aportació de dades demostratives de la seva catalanitat* extret d'una conferència de Ramon Duran i Albesa donada al CEC el 25 de maig en la qual sosté que Colom procedia de l'antic vescomtat de Bas, a la Garrotxa (20). I és publicà a Reus l'obra de Ricard Carreras *La descoberta d'Amèrica: Ferrer, Cabot i Colom* amb pròleg d'Ulloa (21).

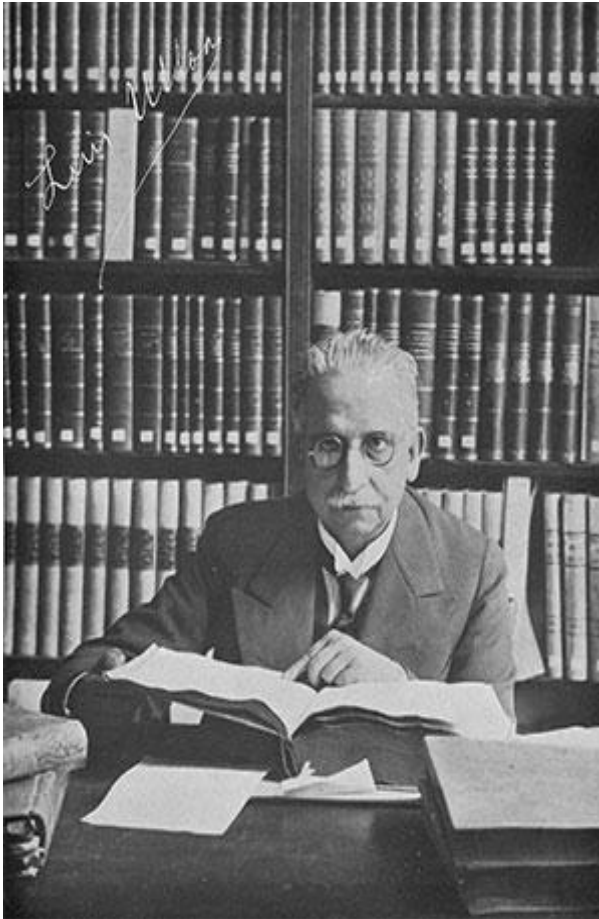

L'octubre de 1929 per acord d'Assemblea i a proposta de Maspons els socis del CEC envien un missatge a Lluís Ulloa per encoratjar-lo en els seus treballs sobre la catalanitat de Colom: "*El Centre Excursionista de Catalunya que sigue con vivo interés sus trabajos sobre Colón, con ocasión de inaugurar su curso académico se complace en transmitirle el testimonio de su simpatía*" i aquest els hi dona les gràcies en una carta datada a París el 26 d'octubre. L'1 de desembre Ricard Carreras i Valls donà la conferència a l'Ateneu Tortosí de Tortosa *El català Xpo Ferens Colom de Terra Rubra. Descubridor d'Amèrica*. Diu la ressenya publicada a *La Veu de Catalunya* del dia 4 de desembre, diari del qual el conferenciant n'era col·laborador, que l'ateneu presentava un aspecte brillantíssim amb una concurrència que omplia el local a vessar i entre els concurrents els millor de la intel·lectualitat local, com el també defensor de la tesi catalana de la

nacionalitat del descobridor i arxiver de la ciutat Enric Bayerri i Bartomeu. Ricard Carreras afirmà que la documentació consultada el portà a la conclusió que Colom va néixer en el petit lloc de Riba-Roja a la Ribera d'Ebre: "*L'historiador abans que tot es deu a la veritat, i la veritat neta i crua, sense eufemismes, és la que es desprèn dels antecedents exposats. Ja sé que no tothom interpretarà de la mateixa manera les dades i documents que modifiquen radicalment la història clàssica sobre l'afer de Colom, i ja sé que algú àdhuc interpretarà tendenciosa la meua manera d'exposar la qüestió. Jo no sé què dir-hi. Reconec que en el meu treball no m'ha mogut altre incentiu que el de la recerca de la veritat, i si algú vol veure-hi altres fins s'equivoca*". La conferència li publicaren en forma de llibret un grup de socis de la Lliga Regionalista del barri de Gràcia de Barcelona el 1930 amb gravats i documents inèdits, i un índex cronològic per a la seva biografia fins a 1487 i amb textos amb català, castellà, francès, italià, anglès i alemany per aconseguir major difusió. (22).

A finals de gener de 1930 *la Vanguardia* publicà l'article del lletraferit administrador del CEC Francesc Caula *Por la verdad histórica* escrit el 15 de gener a Sant Joan Les Fonts on accepta les

tesis d'Ulloa però desmenteix algunes derivacions de la teoria fetes per Ramon Duran i Albesa. Ricard Carreras i Valls publica *Catalunya descobridora d'Amèrica* (23).

Luis Ulloa donà el 7 d'abril una conferència al CEC omplint la sala d'actes i amb la presència de personalitats com Maspons, Carreras Candi, Nicolau d'Olwer i Mas Yebra en representació de la Diputació de Barcelona i publicà en el butlletí sota el títol *La pre-descoberta d'Amèrica i la personalitat del descobridor* la memòria presentada al Congrés d'Història Hispanoamericana de Sevilla d'aquell any, resum de treballs anteriors en que defensa que Colom havia fet un viatge previ a Amèrica el 1477 abans de parlar amb els reis Catòlics, que no era genovès de la família del teixidor de llana Domenico Colombo i que era en realitat un corsari català rebel al rei Joan II al servei de René d'Anjou a les ordres i

Luis Ulloa y Cisneros

en companyia del vicealmirall Guillaume de Casenove Coullon cap actiu de la marina de Lluís XI de França. I també publica l'article, de l'estudi exposat a Sevilla, *El pare Ramon Pons i la predicació del cristianisme a Amèrica* destacant que Pons anar amb Colom en el segon viatge de 1493 i fou el primer catequista a l'illa La Española (Santo Domingo) (24).

El 16 de juliol *la Vanguardia* reproduceix la crida a la subscripció popular per subvencionar la recerca d'Ulloa i la seva assistència al congrés d'Hamburg. Signen la crida Ferran de Segarra per l'Ateneu Barcelonès, Francesc Maspons pel Centre Excursionista de Catalunya i Ferran Valls i Taverner per l'Ateneu Politècnic. L'Ajuntament també i participarà amb mil pessetes així com la secció cultural del Centre Excursionista del Vallès i el Club Excursionista de Gràcia "*La nostra entitat, encara que modestament, ha contribuït a la subscripció perquè el erudit historiador per a Dr. Lluís Ulloa, pogués concórrer dignament a Hamburg, a defensar la seva tesi*". El CEC publica una nota a la premsa anunciant les aportacions de la Diputació de Girona, 500 pessetes i el comte de Cerrageria amb 200 pessetes (25).

SUBSCRIPCIÓ
PER ALS ESTUDIS SOBRE COLOM

ES recerques relatives a la pàtria de Colom i a la gènesi del descobriment d'Amèrica, practicades fins ara amb tant d'èxit en diversos arxius d'Espanya pel prestigiós historiador Lluís Ulloa, resulten de tan notori interès que cal seguir encoratjant i facilitant els lloables intents de reivindicació històrica realitzats amb desinteressada devoció per l'il·lustre erudit peruà, el qual tanta simpatia ha merescut del nostre poble. La curiositat amb què arreu són seguits els seus remarcables treballs han d'impulsar també a continuar afavorint llur prosecució. Entenent-ho així i creient poder comptar amb la cooperació generosa de tants admiradors com té a la nostra terra la personalitat i l'obra del senyor Ulloa, els Presidents de l'«Ateneu Barcelonès», del «Centre Excursionista de Catalunya» i de l'«Ateneu Polytechnicum» han acordat adreçar pública crida a tots aquells que veuen amb entusiasme els admirables esforços que en pro de l'esclariment de la veritat històrica ve efectuant el senyor Ulloa i obrir una subscripció destinada a contribuir ara a fer-li possible la labor preparatòria de la seva col·laboració documentada i l'assistència personal al pròxim Congrés americanista d'Hamburg, al què concorreran nombroses personalitats rellevants en el camp dels estudis americanistes, davant de les quals el senyor Ulloa tindrà ocasió així d'exposar i defensar la seva tesi renovadora.

Barcelona, 14 juliol de 1930.

Ferran de Sagarra, *President de l'«Ateneu Barcelonès»*; Francesc Maspons i Anglasell, *President del «Centre Excursionista de Catalunya»*; Ferran Valls i Taberner, *President de l'«Ateneu Polytechnicum»*.

Les quantitats recollides pels periòdics i per les societats excursionistes i culturals s'hauran de lliurar al

«Centre Excursionista de Catalunya»: C. del Paradís, Barcelona,
on també es rebran subscripcions individuals.